

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Orlińskiej pt. „Dorośli w roli podmiotu uczącego się. Postawy osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej w świetle niektórych ich uwarunkowań” napisana pod kierunkiem dr hab. Violetty Rodek, prof. UŚ, Katowice 2025, ss. 358.

Podjęta przez mgr Annę Orlińską problematyka badawcza po 1989 r. straciła na znaczeniu w badaniach andragogicznych, a przecież edukacja dorosłych umożliwiającą uzupełnienie wykształcenia ogólnego, zdobycie lub zmianę kwalifikacji zawodowych, stanowi jeden z istotnych czynników warunkujących rozwój społeczny i gospodarczy. Jest także fundamentem rozwoju osobistego i zawodowego dorosłych, a od poziomu wykształcenia w dużym stopniu zależy aktywność edukacyjna przez całe życie.

Także badanie postaw zeszło w polskiej pedagogice na dalszy plan, wchodząc w zakres badania emocji, wartości i wartościowania. Pojęcie postaw jest utożsamiane z tradycyjnym (pozytywistycznym) podejściem badawczym, ale jest pojęciem obecnym i eksploatowanym w dokumentach polityczno-oświatowych i w praktyce, m.in. jako składowa każdej kompetencji. Autorka trafnie zatem zidentyfikowała istniejącą w polskiej literaturze lukę badawczą, koncentrując się na postawach dorosłych wobec własnej edukacji formalnej, jej uwarunkowaniach i dynamice zmian w tym zakresie i zrobiła to na przykładzie słuchaczy szkół policealnych.

Rozprawa ma układ typowy dla prac empirycznych, tj. składa się z części teoretycznej – wprowadzającej do problematyki badawczej, części metodologicznej oraz wynikowej. Obudowana jest wstępem i zakończeniem oraz technikaliaми: bibliografia, wykazy tabel, wykresów, rysunków oraz aneks.

Dalej w swojej recenzji odniosę się do wskazanych elementów pracy doktorskiej. Ocenie poddam solidność fundamentów teoretycznych, na których oparto wywód, rygor przyjętej koncepcji metodologicznej oraz spójność i klarowność w prezentacji i interpretacji wyników badań własnych. Całościowa analiza tych elementów pozwala na wszechstronną ocenę warsztatu naukowego Autorki oraz wartości poznawczej Jej pracy.

Część teoretyczna rozprawy doktorskiej

Na część teoretyczną pracy składają się dwa rozdziały: I. Problematyka postaw w świetle krytycznej analizy literatury przedmiotu oraz II. Edukacja ustawiczna osób dorosłych jako problem społeczny i indywidualny.

W pierwszym rozdziale Doktorantka wykonała rzetelny przegląd literatury psychologicznej i pedagogicznej na temat postaw, dotarła do nielicznych badań na temat postaw dorosłych wobec własnej edukacji. Kompetentnie uzasadniła wybór konstruktu teoretycznego do badania postaw w swoim projekcie - trójskładnikowego modelu postawy (obejmującego komponenty: poznawczy, afektywny i behawioralny) jako ramy dla operacjonalizacji głównej zmiennej badawczej. Co do innych badań na temat postaw dorosłych wobec edukacji, są one rozczłonkowane i rozproszone, ale przewijają się m.in. w badaniach BKL - aktywności edukacyjnej dorosłych. Szkoda też, że Autorka nie dotarła do publikacji Ewy Kurantowicz i Adrianny Nizińskiej „Trajektorie uczenia się w instytucjach kształcenia ustawicznego”, Wrocław 2012, w której postawy – stosunek do uczenia się - jest rozpatrywany w kontekście kapitału tożsamościowego (wybranych uwarunkowań), motywacji do kształcenia oraz kultury uczenia się w instytucji edukacji formalnej.

Niepotrzebnie w tym rozdziale Autorka odwołuje się już do wyników badań własnych. W mojej ocenie przegląd literatury w rozdziale pierwszym nie spełnia wymogu krytycyzmu, ponieważ Doktorantka nie wchodzi w narracji w dyskusję z prezentowanymi poglądami i ujęciami postaw, za to logicznie i ze znanstwem je prezentuje.

Rozdział drugi jest w moim odbiorze słabiej ugruntowany w problematyce badawczej pracy doktorskiej. Znalazły się tu niepogłębione rozważania na temat edukacji formalnej dorosłych, edukacji ustawicznej (warto było te zagadnienia połączyć), dorosłości, specyfiki uczenia się dorosłych, która idzie w kierunku dydaktyki i wybrane teorie uczenia się, a zbrakło na przykład solidnej analizy zawartych w tytule uwarunkowań uczestnictwa w edukacji dorosłych. Wielką nieobecną w rozważaniach teoretycznych jest kategoria pojęciowa podmiotu i związanej z nią podmiotowości uczącego się dorosłego, która otwiera tytuł rozprawy. Swoją drogą uważam, że jest ona zbędna w tytule, ponieważ później nie pojawia się w pytaniach badawczych ani we wnioskach z badań własnych.

Podsumowując Doktorantka wykazała się w części teoretycznej znajomością literatury przedmiotu oraz umiejętnością jej prezentacji mimo słabszego osadzenia treści drugiego rozdziału w kontekście badań własnych.

Koncepcja metodologiczna badań

Przyjęta przez Autorkę strategia badawcza zasługuje na uznanie i świadczy o jej zaawansowanych kompetencjach metodologicznych. Decyzja o zastosowaniu paradygmatu mieszanego (ilościowo-jakościowego) oraz podłużnego schematu badawczego była dużym wyzwaniem, ale Autorka dysertacji wywiązała się z tego na wysokim poziomie. Zastosowane podejście pozwoliło nie tylko na statystyczny pomiar postaw w dwóch punktach czasowych, ale przede wszystkim na uchwycenie dynamiki ich zmian oraz zrozumienie mechanizmów leżących u ich podłoża.

Struktura rozdziału metodologicznego jest klasyczna i poprawna, odwołując się do tradycyjnej metodologii badań. Znajdziemy w nim wszystkie konieczne informacje dotyczące projektu badawczego, do tego są bardzo dobrze uzasadnione i przejrzyste opisane.

Mimo wysokiej oceny tej części pracy zgłaszam na wstępie wątpliwości co do formuły pytań dotyczących badań jakościowych. Brakuje w przedstawionym ujęciu otwartości na to, co przyniesie materiał badawczy. Zamiast tego mamy 7 pytań dotyczących konkretnych. Z góry założonych zmiennych.

Kluczowe elementy metodologii pracy zostały zrealizowane w następujący sposób:

- **Projekt badawczy:** Zaplanowana trzyetapowa struktura badań – dwa pomiary ilościowe na początku cyklu kształcenia (N=777) i na jego końcu (N=503) oraz etap jakościowy oparty na wywiadach narracyjnych z celowo wybraną grupą respondentek (N=10) – jest logiczna, a poszczególne etapy wzajemnie się uzupełniają, prowadząc do pełniejszego i wielowymiarowego obrazu badanego zjawiska.
- **Narzędzia badawcze:** Na pochwałę zasługuje transparentny i metodycznie poprawny proces konstrukcji i standaryzacji autorskiego Kwestionariusza do badania postaw osób dorosłych wobec edukacji (K_PWE). Autorka przeprowadziła wszystkie kluczowe etapy: od wywiadów eksploracyjnych, przez ocenę sędziów kompetentnych, badania pilotażowe, aż po zaawansowane analizy statystyczne rzetelności (np. alfa Cronbacha) i trafności. Do zbadania zmiennej - poziom samooceny respondentów - Autorka wykorzystała wystandaryzowany Inwentarz Samowiedzy Sherwooda w adaptacji Marceli Tukałto i Renaty Wiechnik. W części jakościowej trafnie i odpowiednio do założonych celów badawczych wykorzystała technikę wywiadu narracyjnego, która

pozwoili na uzyskanie bogatego materiau biograficznego na temat uwarunkowa i dynamiki zmian postaw wobec uczestnictwa w edukacji formalnej.

- **Dobór próby:** Zastosowano celowy dobór próby, co było w pełni uzasadnione specyfiką projektu badawczego. Autorka precyzyjnie scharakteryzowała badaną grupę na każdym etapie, odnotowując jej kluczowe cechy demograficzne.
- **Metody analiza danych:** W pracy wykorzystano zaawansowane metody analizy danych. W części ilościowej zastosowano m.in. test t-Studenta dla prób zależnych oraz test chi-kwadrat do badania związków między zmiennymi. W części jakościowej Autorka wykorzystaa umiejętnie analizę tematyczną według procedury Virginii Braun i Victorii Clarke, co pozwoliło na systematyczne i wnikliwe opracowanie materiau narracyjnego.

Autorka na każdym etapie budowania koncepcji metodologicznej zadbała o transparentność swojego projektu. Kompetentnie i przekonująco uzasadnia podjęte przez siebie decyzje, dostrzega i komunikuje trudności, jakie pojawiają się w trakcie badań i podejmuje adekwatne decyzje. Autorka w sposób godny pochwały opisała np. wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej, która nie w pełni potwierdziła zakładaną trójczynnikową strukturę teoretyczną narzędzia K_PWE. Jej decyzja o dalszym wykorzystaniu kwestionariusza, podparta innymi wskaźnikami (bardzo wysoka rzetelność, potwierdzona trafność treściowa), była uzasadniona. Kwestia ta stanowi jednak interesujący punkt do dyskusji metodologicznej nad złożonością pomiaru tak wielowymiarowego konstrukt, jakim jest postawa, i może inspirować do dalszych prac nad walidacją narzędzia.

Chociaż próbka badawcza nie pozwala na generalizacje wyników niezależnie od typu instytucji w edukacji formalnej, to przygotowane narzędzie badawcze stanowi solidną podstawę do dalszych prac nad nim, aby zapewnić reprezentatywność badań nad postawami uczestników edukacji formalnej dorosłych. Przy okazji dalszych prac nad narzędziem badawczym warto rozszerzyć metryczkę o dodatkowe zmienne, typu: sytuacja rodzinna, praca zawodowa, wcześniejsze uczestnictwo w edukacji dorosłych, czas, jaki upłynął od zakończenia ostatniej aktywności edukacyjnej – bardzo dobrym źródłem wiedzy na ten temat są przeprowadzone przez Doktorantkę badania jakościowe.

Podsumowując, przyjęta koncepcja metodologiczna jest mocnym punktem rozprawy, świadczy o wysokich kompetencjach badawczych mgr Anny Orlińskiej oraz gwarantuje wiarygodność i trafność uzyskanych wyników.

Cześć wynikowa dysertacji - prezentacja i interpretacja wyników

Na tę część pracy doktorskiej składa się formalnie jeden rozdział – podzielony na dwa działy, w których znalazły się wyniki badań ilościowych i wyniki badań jakościowych.

Dla lepszej recepcji zawartości rozprawy druga część tytułu rozdziału IV mogłaby brzmieć analogicznie do tytułu 4.10 i przyjąć postać: Postawy osób dorosłych wobec własnego udziału w edukacji formalnej. Ilościowa analiza danych. Ponadto treści dotyczące badań jakościowych mogłyby znaleźć się w odrębnym rozdziale, odnosząc się w ten sposób do II rozdziału części teoretycznej, unikając też w ten sposób rozbudowanej numeracji.

Sposób prezentacji i interpretacji wyników badań cechuje się klarownością, logiką i spójnością. Autorka najpierw przedstawia szczegółowe wyniki badań ilościowych, a następnie pogłębia je o wnioski płynące z analizy jakościowej. Taka kompozycja pozwala czytelnikowi nie tylko zapoznać się z tendencjami statystycznymi, ale również zrozumieć indywidualne konteksty i mechanizmy leżące u podstaw obserwowanych zmian postaw. Prezentacja danych ilościowych jest przejrzysta dzięki powtarzalnemu schematowi prezentacji wyników badań: poszczególne komponenty postaw i wyniki stenowe oraz analizy komponentów postaw pod względem zmiennych niezależnych z wynikami stenowymi. Dodatkowo otrzymujemy dobre wizualizacje wyników badań na wykresach, bez ich nadmiaru oraz każdorazowo podsumowanie analizowanych zmiennych. Moim zdaniem przeniesienie podrozdziału 4.3 na koniec ilościowej części badań lepiej zamykałoby wykonane analizy przez porównanie wyników na wejściu i wyjściu, co stanowiłoby lepsze wprowadzenie do badań jakościowych, ponieważ na podstawie drugiego pomiaru postaw wybrano respondentów do badań jakościowych.

Badanie jakościowe opiera się na 10 wywiadach z osobami, które zmieniły postawy w trakcie swojej edukacji, koncentrując się na uwarunkowaniach tej zmiany. Analiza wyników badań jakościowych została zaprezentowana w dwóch wymiarach: wertykalnym poprzez prezentację portretów każdej respondentki, jak i w wymiarze horyzontalnym, porównując między sobą przypadki pod kątem zmiennych zawartych w pytaniach badawczych (punkty 4.12.1-4.12.4 rozprawy) w dwóch grupach zmian: od negatywnych do pozytywnych i od pozytywnych do

negatywnych. Doktorantka trafnie nazywa zidentyfikowane czynniki zmian i ich funkcje. Analizie wywiadów towarzyszą wartościowe zestawienia tabelaryczne, które ilustrują i syntetyzują wyniki badań jakościowych. Dodatkowo każdy podrozdział wynikowej części rozprawy kończy się podsumowaniem z kluczowymi wnioskami, by na koniec ilościowego i jakościowego etapu badań przedstawić wnioski łącznie.

O ile Doktorantka kompetentnie i rzetelnie prezentuje wyniki badań własnych, to umiejętność interpretacji tych wyników w świetle teorii i wyników innych badań wymaga dalszego doskonalenia, co jest zrozumiałe na wczesnym etapie pracy naukowej.

W zakończeniu pracy doktorskiej znalazły się odpowiedzi na pytania badawcze postawione w projekcie badawczym oraz rekomendacje dla praktyki edukacyjnej.

Podsumowując praca mgr Anny Orlińskiej posiada liczne walory, m.in.

- opiera się na złożonym metodologicznie projekcie badawczym, w którym połączyła ilościową i jakościową strategię badań,
- badania przeprowadzono łącznie na próbie 1290 osób we wszystkich publicznych szkołach policealnych w dwóch województwach, co świadczy o bardzo dużym nakładzie pracy Doktorantki na etapie zbierania danych,
- badania mają charakter podłużny, opisując dynamikę zmian postaw wobec własnego udziału w edukacji formalnej, co stanowi oryginalny wkład w teorię andragogiczną,
- dysertacja jest napisana w sposób logiczny, uporządkowany i spójny. Argumentacja jest prowadzona konsekwentnie od wprowadzenia, przez część teoretyczną i metodologiczną, aż po analizę wyników i wnioski. Język pracy jest precyzyjny, naukowy, a jednocześnie komunikatywny, co świadczy o wysokim warsztacie pisarskim Autorki.

Na niedoskonałości pracy doktorskiej zwróciłam uwagę wyżej, a w trakcie publicznej obrony oczekuję ustosunkowania się do nich.

W świetle powyższego stwierdzam jednoznacznie, że recenzowana praca doktorska mgr Anny Orlińskiej pt.: „Dorośli w roli podmiotu uczącego się. Postawy osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej oraz ich niektóre uwarunkowania” spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm.).

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr Anny Orlińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

